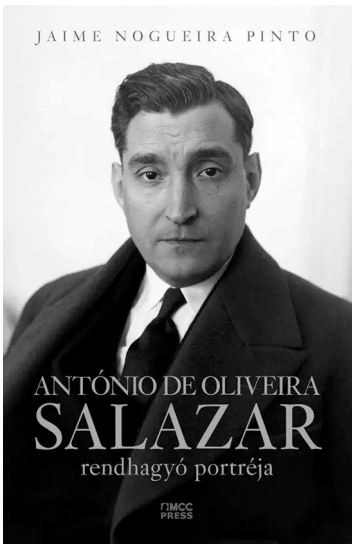
KERESZTÉNY-NEMZETI AUTOKRÁCIA

Jaime Nogueira Pinto: *António de Oliveira Salazar rendhagyó portréja*.
Fordította: Ladányi-Turóczi Csilla. MCC Press, Budapest, 2026. 296 oldal, 8450 Ft

„Salazar volt a 20. század legjelentősebb portugál politikusa: negyven évet töltött a hatalomban, előbb pénzügyminiszterként, majd miniszterelnökként – s az általa felépített rendszer működött a halála után is." Egyik jelszava az volt, „büszkén és egyedül" – írja magyarul most megjelent monográfiájában Jaime Nogueira Pinto portugál történész. A 20. századi diktatúrák között kevésbé ismert Salazar negyven évig fennálló portugáliai uralma, ami különbözött mind Francisco Franco spanyol, mind Augusto Pinochet chilei autokráciájától, Mussolinival és Hitlerrel pedig össze sem lehet hasonlítani, annak ellenére, hogy a baloldal megpróbálja velük összemosni. Akikkel érdemesebb párhuzamba állítani Pinto szerint, azok Primo de Rivera, Józef Piłsudski lengyel tábornok és Horthy Miklós.

Ebből is látható, hogy Salazar diktatúrája a tradicionalista autokráciák közé sorolható, vagyis azok közé, amelyek a hagyományos rendet igyekeztek fenntartani, szemben az új társadalmat építő diktatúrákkal, mint Mussolinié, Hitleré vagy a kommunistáké. Emellett rendszere kifejezetten keresztény alapokon nyugodott, közelebbről a katolikus egyház addig kialakult társadalmi tanításán, és negyven év alatt rendbehozta a portugál gazdaságot és modernizálta az országot. A közbeszédben a portugál diktátorról csak annyit tudunk, hogy volt egy politikai titkosrendőrsége, meghirdette az Estado Novót (Új Állam), ő volt a „portugál Franco", s hogy egy vértelen forradalom vetett véget uralmának (ami nem igaz, hiszen már annak kitörése előtt négy évvel, 1970-ben elhunyt). Pinto árnyalt kötete **nem hallgatja el a negatívumokat, de egy szimpatikus politikus képét rajzolja meg Salazarról**.

Salazar 1889-ben egy kis portugál falu gyermeke volt, de meglátták benne a tehetséget, így egyházi iskolába került. Később szeminarista lett, azaz katolikus papnak tanult, de végül felhagyott vele. A salazari Estado Novónak hosszas történelmi előzményei vannak. Portugáliában a bajok az 1820-as liberális forradalommal kezdődtek, Salazar előtt utoljára 1851–1891 között élt az ország stabilitásban. Ezután 1926-ig különféle rezsimek váltották egymást, gyakran erőszakosan. A közvetlen előzmény és Salazar alapélménye az 1910-től 1926-ig létező Első Köztársaság volt, ami tizenhat év alatt negyvenöt kormányt fogyasztott el, és alapvetően szélsőbaloldali berendezkedés volt, ami leginkább az erőszakos antiklerikalizmusban nyilvánult meg. Voltak persze mérsékeltebb, konzervatív republikánusok is, de ők háttérbe szorultak. Sokféle csoport ellenezte ezt a jakobinus berendezkedést, például a monarchisták, a luzitán integralisták, a katolikusok csoportok. Ezután következett a katonai diktatúra 1926 és 1933 között, amelyben Salazar pénzügyminiszter volt, mégpedig úgy, hogy minden kiadáshoz hozzá kellett járulnia, tehát lényegében nála volt a hatalom. Fő célja az ország pénzügyeinek rendbetétele volt – ez a probléma 1828–34 óta tartott, amikor a liberálisok és a miguelisták (az abszolutista I. Mihály pártolói) közt dúló polgárháború idején rengeteg kölcsönt vettek fel. Salazar 1932-től 1968-ig állt az ország élén miniszterelnökként, amikor a köztársasági elnök leváltotta, mivel súlyos betegséggel kórházba került és alkalmatlanná vált az ország vezetésére, helyét pedig Marcello Caetano vette át. Az Estado Novo „hivatalosan" 1974. április 25-én ért véget, amikor a hadsereg a lakosság támogatásával átvette a hatalmat a „szegfűs forradalom" során, bár a hatalmat ettől kezdve egy katonai *junta* gyakorolta a demokrácia bevezetéséig.

Salazar egyszerre volt politikai gondolkodó, de nem politikai filozófus, és aktív politikus. A legnagyobb hatást rá a „szociális pápák", tehát a katolikus egyház társadalmi tanítását megfogalmazó pápai enciklikák és szerzőik (XIII. Leó 1891-es *Rerum novarum*ja és az 1931-es *Quadragesimo anno* XI. Piustól), Charles

Maurras és az Action Française, a kereszténydemokrácia eszméi és a portugál nacionalizmus gyakorolta. Fő irányelvei a vallás, nemzet, tekintély és rend voltak, korai éveiben emlegette a szabadságot is, de Pinto szerint arról később megfeledkezett. Nacionalista volt, konzervatív és tekintélyelvű, de hitt a piacgazdaságban, már ha az a közjót szolgálja. Szemben állt a Mussolini-féle szélsőjobbal, ami új társadalmat akart s egyben „veszélyesen élni" – ezzel szemben Salazar a biztonságot szerette, és azt mondogatta, hogy „az államnak erősnek kell lennie, hogy ne kelljen erőszakhoz folyamodnia". Salazar számára a politika nem volt végcél, a biográfia szerzője szerint „olyan magasabb rendű értékeket szolgált, mint a nemzet és a társadalomszervezés egy bizonyos modellje. Ennek célja, hogy megvédje a hagyományos értékeket, biztosítva azok rendezett fejlődését, nem pedig az, hogy forradalmat robbantsanak ki." Ugyan rendszerének neve Új Állam volt, de nem akart új társadalmat építeni, „még kevésbé új embert teremteni", ugyanis antropológiai pesszimista volt. Az állam számára nem több, mint „politikailag szervezett nemzet", ami alá van rendelve a törvénynek és az erkölcsnek.

Ebből is fakadt, hogy teljhatalmú miniszterelnökként nem kívánt visszatérni a demokráciához, mivel az Első Köztársaság és a korabeli szélsőbaloldali köztársaságok a szemében diszkvalifikálták a demokrácia eszméjét, egyben a portugál nemzetkaraktert eleve nem tartotta alkalmasnak a demokráciára. Ellenvetése nem filozófiai volt, inkább a történelmi tapasztalaton alapult. Viszont fasizálódni sem hagyta az országot. A hadseregre támaszkodott ugyan, de militarizáció nem ment végbe. Belpolitikájában az Isten–haza–család hármasát követte, külpolitikájában a racionális realizmust: meg akarta tartani a portugál gyarmatbirodalmat, mivel úgy vélte, enélkül túl kicsi az ország függetlensége megtartásához, főleg Spanyolországgal szemben. Talán ebből is látszik, hogy Salazar elvhű ember volt, mérsékelt realizmussal. A spanyol polgárháború elején hezitált, kit támogasson, ha egyáltalán valakit, mert bár Franco és a nemzeti oldal támogatása lett volna a magától értetődő, tartott a spanyol imperialista álmok feltámadásától. Végül Franco mellé állt, anélkül, hogy a polgárháborúba nyíltan belépett volna mellette, és a két vezető élete végéig támogatta egymást.

Salazar valóban felvirágoztatta Portugáliát: 1945–74 között a GDP éves reálnövekedése átlagosan 6 százalék volt, a munkanélküliség végig alacsony maradt (1,8 és 2,4 százalék között), pedig az ország lakossága 1930 és 1970 között 6,7 millióról tízre nőtt. Az egy személyre jutó GDP uralma negyven éve alatt megkétszereződött. Salazar iparosította az országot, sőt a gyarmatok megtartásának is egyik legitimációja az volt, hogy azokon is sikerült jól kormányoztatnia, fejlődést elérnie (nagy hibája volt viszont Pinto szerint, hogy nem látogatta meg a gyarmatokat, többek között azért, mert utált repülni). Érdekes mód azonban a kultúrában nem tudta megállítani a baloldal előretörését, azaz szembenézett a jobboldal örök problémájával. Hiába volt rendszere autokrácia, és hiába felügyelte az iskolai tananyagot, a nyugati trendek a maguk idejében elérkeztek Portugáliába is, legyen szó a frankfurti iskola filozófusairól, 1968-ról, az európai és amerikai filmtermésről vagy épp a *beat*forradalomról. A legnagyobb írók, akik szabadon publikálhattak, mind a rendszer ellenségei voltak (Ferreira de Castro, Vergíio Ferreira, Aquilino Ribeiro, Miguel Torga), amint a kritikusok is. Ugyanez igaz az egyetemi világra, főleg a jogi karokra, de a középiskolai tanárok is baloldaliak voltak, miközben valójában senki nem avatkozott bele abba, hogy mit tanítanak. Persze voltak a rezsimmel szimpatizáló alkotók, például filmrendezők, akik körülbelül kétszáz filmet alkottak, és működött a rendszerszelep funkcióját betöltőt revüszínház, de ezt nem nevezetjük hatékony ellensúlynak.

Szót kell ejteni a rezsim ronda oldaláról is, leginkább a titkosrendőrségről. Mint említettük, az autokrácia igenlése, a demokrácia ellenzése és így a cenzúrapártiság is a portugál államférfi antropológiai pesszimizmusából fakadt. A titkosszolgálat (Nemzetközi és Államvédelmi Rendőrség, PIDE) börtöneiben több mint hatvanan vesztették életüket, aztán volt az Estado Novónak egy hírhedt lágere is Tarrafalban. Ugyanakkor Salazar legtöbb ellenfelével szemben nagyvonalú volt, néha még találkozott is velük! Igyekezett inkább politikailag semlegesíteni őket, vagy végső esetben külföldi száműzetésre bírni. Salazar rendszere alapvetően paternalista és preventív volt, a „ronda dolgok" ezen eszközök elégtelensége után kezdődtek. A rendszeren halálos sebet az ellenzéki ikon Humberto Delgado tábornok és titkárnője meggyilkolása ejtett 1965-ben – habár mai tudásunk szerint Salazar még csak nem is tudott erről, egy félresikerült titkosszolgálati akcióról lehetett szó.

Salazar maga Pinto leírása szerint távolságtartó, visszahúzódó és szerény ember volt, aki szigorúan elválasztotta a magánügyeket a közügyektől, maga fizette a magántelefon-számláját, akkurátusan megigényelte a szőlőbirtokot, amit meg akart venni, s elhárította a közbenjáró akciókat is, nem kivételezett. Egyedülálló volt, és bár volt néhány diszkrét nőügye, ezekről nem sokat tudunk. Amikor 1966-ban átadták Lisszabonban a Tajo folyón átívelő Salazar-hidat, a portugál miniszterelnök megjegyezte, hogy szerinte nem sokáig fogja az az ő nevét viselni. Igaza lett: 1974 óta Április 25. híd a neve. Ez jól szimbolizálja Pinto melankolikus összegzését: Salazar gazdaságilag és a nemzeti öntudat szempontjából felemelte Portugáliát, de az általa felépített rendszer nem sokkal élte túl őt magát, s Portugália visszasüllyedt korábbi állapotába. Salazarról az antifasiszták téves propagandája terjedt el, méltatlanul Hitlerhez hasonlítják, és azt terjesztik róla, hogy elszegényítette az országot, holott a fordítottja igaz. Újabban érdeklődés mutatkozik iránta: egy műsorban őt választották a legnépszerűbb portugálnak. Talán a történelem igazságot szolgáltat neki.

Szilvay Gergely